

परिशिष्ट-१
अवांतर - वाचन
१. पाउस-कालो

एसो पाउसकालो। पाउसकाले मेहा आकासाओ जलं वरिसंति। णअरे पउरा सव्वत्थ जलं पासंति। णईओ सरोवराइं च जल-पुण्णाइं भवंति। जणा णावाए णइं तरंति। किसीवलो सगडं आरोहइ खेत्तं च गच्छइ। समणो पाउसकाले गामाओ गामं ण गच्छइ। किंतु एकम्मि गामे वा णयरे वा वसइ। सो जणाणं धम्मं कहेइ। राआ सइण्णेण सह आगच्छइ धम्मं च सुणइ। समणो भणइ - जो धम्मं आयरइ सो सुही होइ।

अरण्णे हरियं तणं वड्ढइ। मिआ तणं चरंति। वाणरा रुक्खाणं साहासुं वीसमंति। पाउसकाले अरण्णस्स सोहा वड्ढइ। पिक्काइं फलाइं महीयले पडंति। किसीवलो खेत्ते परिस्समं करेइ पभूयं च धणं लहइ। सो दइवस्स दोसं ण देइ। सो रिणं फेडेइ। वेज्जो तस्स ओसहं देइ। किसीवलो संतोसेण कालं णेइ। केणइ सह वेरं ण करेइ।

सदृथा

पाउसकालो - पावसाळा

वरिसंति - वर्षाव करतात

सरोवराइं - सरोवरे

किसीवलो - शेतकरी

खेत्तं - शेत, शेतात

णयरे - नगरात

आअरइ - आचरण करतात

हरिअं - हिरवेगार

मिगा - मृग, हरिण (अनेकवचन)

पिक्काइं - पिकलेले

पभूयं - पुष्कळ

रिणं - कर्ज

ओसहं - औषध

मेहा - अनेक ढग, मेघ

सव्वत्थ - सर्वत्र

णावाए - नौका

सगडं - गाडी (बैलगाडी)

समणो - साधू, श्रमण

धम्मं - धर्म

सुही - सुखी

तणं - गवत

साहासु - फांद्यांवरती

महीयले - जमिनीवर

धणं - धान्य

फेडेइ - फेडणे

णेइ - नेतो, घालवतो

आकासाओ - आकाशातून

णईओ - नद्या

तरंति - ओलांडतात

आरोहइ - चढतात, आरूढ होतात

वसइ - रहातो

भणइ - म्हणतात

सुणइ - ऐकतो/ऐकते

वड्ढइ - वाढते

सोहा - शोभा

परिस्समं - मेहनत, श्रम

लहइ - मिळणे, मिळविणे

वेज्जो - वैद्य

वेरं - वैर

● खालील कृती करा.

१) कंसात दिलेल्या शब्दांचा उपयोग करून उतारा पूर्ण करा.

किसीवलो आरोहइच गच्छइ।संतोसेण।

(खेत्तं, कालं, किसीवलो, णेइ, सगडं)

२) शेतकऱ्याच्या आयुष्यातील पावसाचे महत्त्व सांगा.

२. वणं

वणे रुक्खा वड्डंति। तत्थ वग्घा, सीहा, वाणरा, मिगा य वसंति। मिगा रण्णे तणं खायंति पाणिअं च पिबंति। वग्घा मिगे भक्खंति। वग्घेहिंतो पसूणं महब्भयं वट्टइ। वणम्मि विविहाइं फलाइं सुंदराइं पुप्फाइं, पभूअं च जलं अत्थि। तावसा वि वणे वसंति। ते तत्थ आसमे कुमारे पादेंति। कुमारा वणाओ सुक्काइं कट्ठाणि, णईओ य जलं आणेंति। आसमस्स समीवे एकं उज्जाणं अत्थि। उज्जाणे अणेके रुक्खा अणेकाओ लआओ, णीलाइं, पीआइं, रत्ताइं, धवलाइं च कुसुमाणि संति।

सरोवरेहीं वणं रमणीयं होइ। हंसा, चक्कवाया, मऊरा य सरोवरस्स तीरे विहरंति। वणाओ लोअस्स बहुलाहो होइ। अम्हे वणाओ कट्ठाइं, फलाइं, च लहामो। वणरहिआ भूमी दुक्कालं आणेइ। अओ वणरक्खणं वण-संवड्डणं च अम्हाणं जुत्तं।

सुभाषित-

गेहं जाण तरुतलं फलाइ असणं सिलाअलं सअणं।

मित्तं च मयकुलाइं अहो कयत्था अरण्णम्मि॥

सदृश्या

पाणियं - पाणी

विविहाइं - अनेक प्रकारचे, पुष्कळ प्रकारचे

पादेंति - शिकवतात

कट्ठाणि - लाकडे

असणं - भोजन, खाणे

उज्जाणं - बाग

रत्ताइं - लाल, लालभडक

दुक्कालं - दुष्काळ

जुत्तं - योग्य

मयकुलाइं - पशुंचा समूह

पुप्फाइं - फुले

तावसा - तपस्वी, साधू (अनेकवचन)

सुक्काइं - वाळलेले

गेहं - घर

सिलाअलं - दगडाचा पृष्ठभाग

पीआइं - पिवळे

चक्कवाया - चक्रवाक पक्षी

संवड्डणं - संवर्धन

सअणं - बिछाना, शय्या

कयत्था - धन्य, कृतार्थ

● खालील कृती करा.

१) गाथेमधील उपदेश स्पष्ट करा.

२) वन व पर्यावरण यांचा संबंध स्पष्ट करा.

३) वनसंवर्धनाचे फायदे सांगा.

३. संकिण्ण-गाहाओ

संतगुणविप्पणासे असंतदोसुब्भवे वि जं दुक्खं।
तं सोसेइ समुदं, किं पुण हिअअं मणुस्साणं॥१॥
अत्थमणे छंडिज्जइ णूणं सूरु वि णिअअकिरणेहिं।
पुरिसस्स वसणकाले देहुप्पणा वि विहडंति॥२॥
वरिसंति ण मेहा गज्जिऊण पहुणो ण दिंति हसिऊण।
ण फलंति तरू जे फुल्लिऊण ते कहं ण लज्जंति॥३॥
विणए सीसपरिक्खा सुहडपरिक्खा य होइ संगामे।
वसणे मित्तपरिक्खा दाणपरिक्खा य दुक्काले॥४॥
सीलं च्चिय सव्वाणं भूसणं सीलमेव सव्वस्सं।
सीलं जीविअसरिसं, सीलाओ ण सुंदरं किंपि॥५॥

सद्वृत्था

संकिण्ण – मिश्र स्वरूपाच्या

संत – असलेला

दुक्खं – दुःख

अत्थमणे – अस्त होताना

वसण – संकट

विहड – विघटित करणे, नष्ट करणे

दिंति – देतात

सुहड – उत्तम योद्धा

सीलं – शील, चारित्र्य

असंत – नसलेला

सोस – शुष्क करणे

छंडिज्जइ – सोडतो, त्याग करतो

देहुप्पणा – देहापासून उत्पन्न झालेले

पहू – राजा, स्वामी

फुल्ल – फुलणे, विकसित होणे

दुक्काल – दुष्काल

भूसणं – भूषण, अलंकार

● खालील कृती करा.

- १) सूर्याच्या दृष्टान्ताने कवी काय स्पष्ट करू इच्छितो?
- २) गर्जणारे मेघ व फळांनी लगडलेले वृक्ष या दृष्टान्तांद्वारे कवी काय सांगतो आहे.
- ३) शीलाचे महत्त्व स्पष्ट करा.

४. बुद्धिमंतो अमच्च-सुओ

अण्णदिणेऽमच्चसुओ बुद्धिपहाणो गओ णिवघरम्मि।
तत्थ विवाया वट्ठंति बहुविहा भूरिकाला य॥१॥

तत्थ अ दो महिलाओ एअं पुत्तं उवट्ठिया घेत्तुं।
भणिओ ताहिममच्चो- “भो सामिअ सुणसु विण्णत्तिं॥२॥

एत्थागयाणमम्हं दूरा देसंतराओ पइमरणं।
संजायं, दविणमिमं पुत्तो अ इमो समत्थि” ति॥३॥

जीए अ एस पुत्तो दविणं पि हु तीएँ णिच्छियं होइ।
लग्गो य बहू कालो अम्हे तुम्हं सरंतीणं॥४॥

ता जह अज्ज विवाओ एसो परिछिज्जई तहा कुणसु।
‘पुत्तं धणं च दाऊण’ भासियं तो अमच्चेण॥५॥

“अव्वो! एस अउव्वो कह छिज्जिस्सइ सुहं विवाओ” ति।
इअ भणिरम्मि अमच्चे भणिअ महामच्चपुत्तेण॥६॥

“जइ तुम्हाणमणुण्णा, विवायमेयं अहं तु छिंदामि”।
अणुमण्णिण तेणं, भणिया महिलाओ ता दो वि॥७॥

“एत्थमुवट्ठवह धणं पुत्तं च” तओ तहा कए ताहिं।
उवणीयं करवत्तं धणस्स भागा अ दो वि कया॥८॥

पुत्तस्स णाभिदेसे करवत्तं जा दुभागकरणट्ठं।
आरोविअं, ण अण्णह छिज्जइ एसो विवाउ’त्ति॥९॥

ता सुअ-जणणी णिक्कित्तिमेण णेहेण लंछिआ भणइ।
“दिज्जउ पुत्तो वित्तं इमाएँ, मा होउ सुअमरणं”॥१०॥

णायममच्चसुएणं जह एस सुओ इमाएँ, ण इमीए।
णिद्धाडिया तओ सा पुत्तधणं दिण्णमिअ राए॥११॥

सदृथा

अमच्च - अमात्य, मंत्री

सुओ - मुलगा

दूरा - दूर, लांबून

विवाओ - विवाद, भांडण

बहुविहा - अनेक प्रकारचा

भूरिकाला - पुष्कळ काळ

उवटिठया - उपस्थित झालेला

भणिरम्मि - म्हणणारा, म्हटल्यानंतर

अणुण्णा - परवानगी

अणुमण्णिण - परवानगी दिलेला

उवणीअं - आणलेला

णिद्धाडिया - हाकलून लावली

विण्णत्तिं - विज्ञप्ती, विनंती

णिवघरम्मि - राजवाड्यामध्ये

दविणं - द्रव्य

समत्थि - आहे

णिच्छियं - निश्चितपणे

अव्वो - आश्चर्यवाचक उद्गार

सुहं - सुखाने, सहज

णिव्विक्किमेण - अकृत्रिम

णेहेण - स्नेहाने, प्रेमाने

वित्तं - संपत्ती, वित्त, धन

इयर - दुसरा

करवत्तं - करवत

● निर्देश केल्याप्रमाणे कृती करा.

१) राजदरबारात आलेल्या विवादाचे स्वरूप स्पष्ट करा.

२) विवाद सोडविण्यासाठी अमात्यसुताने वापरलेली युक्ती सांगा.

३) अमात्यसुताने बाळाची आई कशी ओळखली?

४) योग्य शब्द वापरून गाथा पूर्ण करा.

अ) जीए अ एसो दविणं हु निच्छियं होइ ।
..... य कालो अम्हे तुम्ह ॥

(पि, लग्गो, सरंतीणं, पुत्तो, पि, बहू)

ब) अज्ज विवाओ एसो तहा ।
पुत्तं धणं च भासियं तो ॥

(अमच्चेण, दाऊण, कुणसु, परिच्छिज्जई, ता जह)

५) वरील कथा गद्य स्वरूपात प्राकृतात लिहा.

